

PRIDĖTINĖS VERTĖS MOKESČIO TARIFO ANALIZĖ LIETUVOJE DARNAUS VYSTYMOSI KONTEKSTE

Aidas Dilius¹, Roberta Kareivaitė²

¹Šiaulių universitetas, ²Vytauto Didžiojo universitetas

Anotacija

Pridėtinės vertės mokestis (toliau - PVM) yra vartojimo mokestis. Lietuvoje šis mokestis įvestas 1994 m., o 18 proc. tarifo dydis išliko iki 2009 m. Nuo 2009 m., prasidėjus recesijai, buvo imtasi fiskalinės politikos priemonių, t.y. mokesčių tarifų didinimo. Kadangi PVM yra vartojimo mokestis, jo dydžio koregavimu buvo reguliuojamas infliacijos lygis ir nedarbo lygis. Šiame straipsnyje yra parodoma, kad Lietuvai nereikėjo didinti PVM tarifo iki 21 proc., nes jo padidinimas išbalansuoja visą ekonomiką, turi neigiamos įtakos tiek gamybos lygiui, tiek ir visai makroekonomikai. Darnaus vystymosi principas reiškia, kad reikia vienodai skirti dėmesio ekonominei, socialinei bei aplinkosauginei sričiai tam, kad šalis galėtų vystytis darniai. Tačiau toks PVM mokesčio padidinimas parodo, kad recesijos laikotarpiu darnus vystymasis yra pamirštamas.

PVM tarifo padidinimas iš pradžių lemia kainų didėjimą, tačiau kainų lygis po to linkęs mažėti, nes šalyje esant recesijai ir mažesnėms vartotojų pajamoms dėl pabrangusių prekių mažėja vartojimas. Todėl didėjant nedarbo lygiui bei gamybos augimo tempui derėtų vykdyti skatinamąją fiskalinę politiką, t.y. mažinti mokesčių tarifus, o ypač PVM. Standartinis PVM tarifas yra tik tam tikroms prekėms ir paslaugoms, tačiau Lietuvoje yra numatyti ir lengvatiniai PVM tarifai. Kalbant apie darnų vystymąsi, PVM tarifų padidinimas recesijos metu išbalansuoja ryšį tarp trijų sričių: ekonominio, socialinio ir aplinkosauginio. Tačiau lengvatinis PVM tarifas kai kurioms prekėms leidžia išlaikyti nepakitusias kainas, o tuo pačiu ir mažesnę infliacijos lygį. Prekėms nustačius lengvatinį PVM tarifą, būtų skatinamas vartojimas trumpuoju laikotarpiu, tačiau vidutiniu laikotarpiu turėtų įtakos infliacijos lygiui. Todėl atsižvelgus į ekonominę padėtį ir sparčiau kylantį infliacijos lygį, derėtų padidinti standartinio dydžio PVM tarifą, kad būtų ribojamas vartojimo augimas. Išlaikant stabilią ekonominę padėtį būtų galima vykdyti darnaus vystymosi politiką.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: pridėtinės vertės mokestis, darnus vystymasis, infliacijos lygis, BVP, nedarbo lygis, nuostolių santykis.

Įvadas

Lietuvai 2004 m. tapus Europos Sąjungos (toliau – ES) nare, šalies centrinio banko veikla buvo apribota, nes įstojus į šią sąjungą, didžioji dalis finansinių įgaliojimų buvo perduota Europos centriniam bankui. Prasidėjus pasaulinei recesijai, kuri įtakojė 2008 m. Lietuvos makroekonominius rodiklius, buvo imtasi fiskalinės politikos priemonių gerinti ekonominę situaciją. Vienas iš pagrindinių Lietuvos Respublikos Vyriausybės priemonių turėjo tapti mokesčių reforma, kurios tikslas buvo mokesčių didinimas.

Kalbant apie darnų vystymąsi, galima akcentuoti, kad darnus vystymasis užtikrinamas per įvairias reguliavimo priemones: įstatymus, normatyvus, mokesčius, subsidijas, informacijos sklaidą. Tačiau mokesčių padidinimas recesijos metu duoda priešingą poveikį darniam vystymuisi, nes išbalansuoja visą šalies ekonomiką. Todėl pridėtinės vertės mokesčio (t.y. vartojimo mokesčio, kuris sudaro didžiausią surenkamų mokesčių dalį) padidinimas 2009 m. iki 21 proc. parodė, kad nėra atsižvelgiama į darnaus vystymosi principus, kad yra daroma neigiama įtaka ne tik gamybos lygiui, bet ir visai makroekonomikai.

Tyrimo objektas - pridėtinės vertės mokestis.

Tyrimo tikslas – atlikti pridėtinės vertės mokesčio tarifo analizę Lietuvoje, atsižvelgiant į darnaus vystymosi tikslus ir principus.

Tyrimo uždaviniai:

1. Atskleisti PVM tarifo įtaką gamybos lygiui.
2. Įvertinti PVM reikšmę Lietuvos makroekonomikai.
3. Įvertinti PVM lengvatų naudą darnaus vystymosi kontekste.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė, sintezė, statistinių duomenų analizė, grafiniai analizės metodai, loginė analizė.

PVM tarifas ir jo įtaka gamybos lygiui

PVM yra prekių mokestis, kuris nepaveikia gamybos ar paskirstymo, bet yra surenkamas vartotojams nustačius galutinės kainas. Tai netiesioginis mokestis, kurį gamintojai ar paslaugų teikėjai įskaičiuoja į kainą. PVM pirmą sykį buvo išrastas Vokietijoje XVIII a., tačiau tik 1954 metais buvo įvestas Prancūzijoje (VAT – Value Added Tax 2005).

Anot Bendikienės ir Šaparnio (2006), Lietuvoje PVM mokestis, įvestas 1994 m. gegužės 1 d., pakeitė nuo 1991 m. galiojusį bendrąjį akcizo mokestį. Bendrojo akcizo mokesčio tarifas 1991 m. buvo 15 proc. dydžio, o 1992 m. buvo padidintas iki 18 proc. Po kelerių metų jį pakeitus PVM mokesčiu, tokio dydžio tarifas išliko nepakitęs iki 2009 metų.

Lietuvos Respublikos pridėtinės vertės mokesčio įstatyme (2009) nurodyta, kad standartinis PVM tarifas nuo 2009 m. sausio 1 dienos buvo padidintas iki 19 proc., o nuo 2009 m. rugsėjo 1 d. iki 21 proc. Nors Lietuvoje PVM tarifas buvo padidintas du kartus per 2009 metus, tačiau pastebima, kad kitose ES šalyse narėse šis tarifas buvo netgi mažinamas. Didžioji Britanija dar iki 2008 m. PVM mokestį buvo sumažinusi nuo 17,5 proc. iki 15 proc., nes buvo manoma, kad šalis dėl ekonominio nuosmukio per metus gali netekti 12,5 mlrd. svarų sterlingų, nes sumažėtų vartojimas. Tokiam PVM tarifo mažinimui nepritarė kitos didžiosios ES narės: Vokietija

ir Prancūzija. Nors Europos Komisija neturi teisės nurodinėti ES narėms, kokius nusistatyti mokesčius, tačiau standartinis PVM negali būti mažesnis kaip 15 proc., ir ne didesnis kaip 30 proc. (Britanija sumažino PVM mokesť – Prancūzija ir Vokietija tam nepritaria 2008).

Apibendrintai galima pastebėti, kad PVM tarifo sumažinimas bent keliais procentiniais punktais leistų pasiekti didesnę gamybos augimo tempą, padidėtų vartojimas (t.y. pagerėtų kiekybiniai šalies rodikliai) ir šalis galėtų lengviau atsižvelgti į kokybinius rezultatus (o visa tai apibūdina darnaus vystymosi koncepciją).

Darnus šalies vystymasis yra suprantamas ne tik kaip kiekybinė plėtra, bet ir kaip kokybinė plėtra. Todėl darnaus vystymosi koncepciją galima apibūdinti kaip vystymąsi, kurio metu užtikrinamas stabilus ilgalaikis ekonomikos augimas, darni socialinė plėtra bei efektyvus

aplinkos išteklių paskirstymas. Todėl PVM tarifo pokyčių analizė Lietuvos makroekonomikai kaip tik ir parodys įtaką šalies vystymuisi (t.y. ar padidintas PVM tarifas išbalansuoja visą ekonomiką ir kaip tai būtų galima išspręsti).

PVM reikšmė Lietuvos makroekonominėi padėčiai 1999 - 2008 metais

Tam, kad būtų galima nustatyti vidutinį PVM mokesčio dalį 1999-2008 metais, yra nagrinėjama PVM surenkamo dydžio dinamika palyginus su visomis į valstybės biudžetą patenkančiomis pajamomis. Galima pastebėti, kad finansinės paramos lėšos iš ES ir kitų valstybių nėra naudojamos pajamų duomenyse, todėl 1 lentelėje yra parodyta, kokia PVM dalis gautose pajamose šalies viduje.

1 lentelė. Pajamų, bendrųjų Lietuvos biudžeto pajamų ir PVM dalies bendrosiose Lietuvos biudžeto pajamose dinamika 1999-2008 m. laikotarpiu

	PVM pajamos (tūkst. Lt.)	Bendros pajamos (tūkst. Lt.)	PVM dalis bendrosiose pajamose (proc.)
1999	3 466 571	5 904 369	59
2000	3 419 415	5 780 725	59
2001	3 511 812	6 344 789	55
2002	3 809 678	8 900 299	43
2003	3 822 994	9 624 765	40
2004	3 930 111	11 794 016	33
2005	4 841 726	12 150 518	40
2006	6 152 214	14 642 258	42
2007	7 824 176	17 187 762	46
2008	9 242 528	19 718 860	47
Vidurkis	5 002 122,5	11 204 836	46

Iš 1 lentelės duomenų galima pastebėti, kad per dešimties metų laikotarpį PVM dalis bendrosiose pajamose vidutiniškai sudarė 46 proc. Kadangi šis mokesť sudaro apie pusę visų surenkamų pajamų, galima teigti, kad PVM tarifo reguliavimas turi įtakos šalies makroekonominėi situacijai, o ypač vartojimui. Nuo vartojimo intensyvumo priklauso infliacijos ir nedarbo lygio kitimo tempai, todėl galima daryti išvadą, kad PVM reguliavimas yra vienas iš pagrindinių Lietuvos fiskalinės politikos įrankių.

Tačiau būtina pažymėti, kad dėl PVM įtakos pasikeitusi šalies ekonominė padėtis taip pat turi įtakos PVM surinktų pajamų dydžiui.

Norint išsiaiškinti, kada ir koks PVM tarifas turi būti taikomas šalies makroekonominėi situacijai reguliuoti, būtina išanalizuoti realiojo BVP, nedarbo lygio ir infliacijos lygio pokyčius bei jų tarpusavio sąryšį analizuojamu laikotarpiu, taip pat atsižvelgti ir į straipsnio autorių apskaičiuoto nuostolių santykio reikšmės analizuojamu laikotarpiu (2 lentelė).

2 lentelė. Nuostolių santykio ir jo sudedamųjų dalių dinamika 1999-2008 metais

	Realiojo BVP augimo tempas (proc.)	Nedarbo lygis (proc.)	Infliacijos lygis (proc.)	Sukaupto nedarbo lygis (proc.)	Sukauptos disinflacijos lygis (proc.)	Nuostolių santykis
1998		13,2	5,4			
1999	-1,5	13,7	1,5	0,7	3,9	0,18
2000	4,2	16,4	1,1	4,1	4,3	0,95
2001	6,7	16,5	1,6	7,6	3,8	2
2002	6,9	13,5	0,3	8,1	5,1	1,59
2003	10,2	12,5	-1,1	7,6	6,5	1,17
2004	7,4	11,4	1,2	6	4,2	1,43
2005	7,8	8,3	2,7	1,3	2,7	0,48
2006	7,8	5,6	3,8	-6,1	1,6	-3,8
2007	8,9	4,3	5,8	-14,8	-0,4	37
2008	3	5,8	11,1	-22	-5,7	3,88
Vidurkis 1999-2005 m.	6	13,2	1	5,1	4,4	1,1

Anot Blanchard (2007), „nuostolių santykis“ reiškia ne kiek pasikeistų nedarbo lygis tam tikrais metais pakeitus infliacijos lygį, bet parodo, kokia sukaupta nedarbo lygio kaina mainais už infliacijos lygį per tam tikrą laikotarpį. Tai parodo šalies ekonomikos laimėjimus.

Straipsnio autoriai atliko nuostolių santykio skaičiavimus, siekiant parodyti, kiek Lietuva laimėjo/pralaimėjo, atsižvelgiant į pasikeitusius nedarbo ir infliacijos lygius. Pvz. jei žiūrime į 2004 m., tai nuostolių santykis parodo, koks yra nuostolis ar nauda per 6 metus. Kaip pastebima iš 2 lentelės duomenų, stabiliausias infliacijos lygis Lietuvoje buvo 1999-2005 m. laikotarpyje, ir sudarė apie 1 proc. Naudojant nedarbo lygio vidurkį šiuo laikotarpiu yra daroma prielaida, jog natūralusis nedarbo lygis yra lygus apie 13 proc., todėl sukaupto nedarbo lygio perviršių suma skaičiuojama būtent nuo šio dydžio. Pavyzdžiui, apskaičiuojant 1999 m. sukaupą nedarbo lygį, iš tais metais buvusio 13,7 proc. nedarbo lygio yra minusuojamas 13 proc. natūralusis nedarbo lygis $[(13,7 - 13,0 = 0,7)]$. Todėl sukauptas nedarbo lygis tais metais yra 0,7 proc. Toliau skaičiuojant yra naudojami 2000 m. duomenys. Tais metais nedarbo lygis Lietuvoje sudarė 16,4 proc., todėl ir vėl šiuo atveju iš 16,4 proc. yra minusuojamas 13,0 proc. natūralusis nedarbo lygis $[(16,4 - 13,0 = 3,4)]$. Nors 2000 m. nedarbo lygio perviršio metinis punktas yra 3,4 proc., tačiau siekiant apskaičiuoti, kiek šalis patyrė per 1999 – 2000 metus papildomo nedarbo lygio, kuris susikaupė nuo 13,0 proc. natūraliojo nedarbo lygio, abu gauti rezultatai susumuojami $[(0,7 \text{ proc. } 1999 \text{ m. ir } 3,4 \text{ proc. } 2000 \text{ m., t.y. iš viso } 4,1 \text{ proc.})]$. Tokiu pat principu yra skaičiuojami ir kitų metų nuostolių santykiai.

Sukauptos disinflacijos lygis skaičiuojamas kaip tam tikrų metų infliacijos lygio ir 1998 m. infliacijos lygio skirtumas. Nors skaičiuojant sukaupą nedarbo lygį, kaip bazinis dydis buvo naudojamas 13 proc. natūralusis nedarbo lygis, tačiau skaičiuojant sukaupą disinflacijos lygį baziniu dydžiu yra 1998 m. esantis 5,4 proc. infliacijos lygis. Todėl sukauptos disinflacijos lygis 1999 m. buvo 3,9 proc. $[\text{išminusavus } 1999 \text{ m. esantį } 1,5 \text{ proc. infliacijos lygį } (5,4 - 1,5 = 3,9)]$. Taip pat yra apskaičiuojami ir 2000 m. Iš 1998 m. esančio 5,4 proc. infliacijos lygio yra minusuojamas 2000 m. buvęs 1,1 proc. infliacijos lygis. Todėl tais metais sukauptas disinflacijos lygis yra 4,3 proc. $[(5,4 - 1,1 = 4,3)]$. Tokiu principu yra skaičiuojami visais laikotarpiais.

Nuostolių santykis parodo, koks yra sukaupto nedarbo lygio ir sukaupto disinflacijos lygio santykis. Tai reiškia, kokia nedarbo lygio sumažėjimo kaina už infliacijos lygio padidėjimą. Atsižvelgiant į apskaičiuotą nuostolių santykį, galima pastebėti, kad patraukliausi yra 1999 m., t.y. 3,9 proc. infliacijos lygio sumažėjimas mainais už 0,7 proc. nedarbo lygio padidėjimą. Kitais žodžiais tariant, gautas vienas procentas infliacijos sumažėjimas už 0,18 proc. nedarbo lygio padidėjimą.

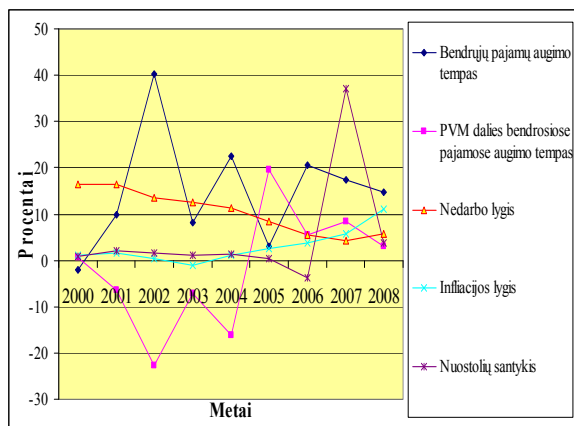
Nuo 1999 m. šalis per aštuonerius metus pasiekė itin žemą nedarbo lygį. Iki 2003 m. jis buvo aukštesnis už 13 proc. natūralųjį lygį, todėl 2002 m. buvo sukauptas nedarbo lygis 8,1 proc. Nuo 2003 m. nedarbo lygiui sparčiai mažėjant ir esant mažesniau už 13 proc., 2006 m. sukauptas nedarbo lygis įgavo neigiamą reikšmę. Tais metais gautas -3,8 nuostolių santykis šaliai reiškė dar mažesnę nedarbo lygio kainą už infliacijos lygio padidėjimą. Kitais žodžiais tariant, nuo 2002 m. infliacijos lygis nedidėjo taip sparčiai, kaip mažėjo nedarbo lygis. O 2005 m., esant 0,48 nuostolių santykiui, galima teigti, kad šalis per analizuojamąjį laikotarpį jau tais metais turėjo sukaupusi tik 0,48 nedarbo lygio mainais už 1 proc. infliacijos lygio padidėjimą. Galbūt jau tada tai buvo signalas dėl pernelyg greito šalies ekonomikos atsigavimo, kuris vėliau galėjo lemti ne nedarbo lygio mažėjimą, o infliacijos lygio didėjimą.

Kaip jau buvo minėta, 2006 m. nuostolių santykis įgavo neigiamą reikšmę, nes neigiamą reikšmę įgijo sukauptas nedarbo lygis. Bet kadangi nebuvo imtasi jokių priemonių stabdyti pernelyg greitą gamybos augimo tempą ir mažėjančią nedarbo lygį, 2007 m. infliacijos lygis padidėjo daugiau nei nuo analizuojamo laikotarpio pradžios, t.y. iki 5,8 proc. Todėl tais metais disinflacijos lygis įgijo neigiamą reikšmę peraugdamas į 0,4 proc. infliaciją. $[(5,4 - 5,8 = -0,4)]$. Per analizuojamąjį 1999 – 2008 m. laikotarpį šalyje esant sukaupiamam nedarbo lygiui mažesniau už 13 proc. natūralųjį nedarbo lygį, sukauptas nedarbo lygis vis dar turėjo neigiamą reikšmę. Neigiamą reikšmę išlaikė ir disinflacijos lygis, tačiau nuostolių santykis, kad ir buvo vis dar palankus, tačiau už 1 proc. infliacijos lygio padidėjimą mainais per 10 m. jau buvo gautas tik 4 proc. mažesnis sukauptas nedarbo lygis.

Nuo 2005 – 2006 m. pastebėjus pernelyg greitą ekonomikos pagerėjimo požymius ir nesiimant priemonių, vėliau tai galėjo turėti įtakos santykio tarp nedarbo lygio ir infliacijos lygio išsibalansavimui. Viena iš pagrindinių priemonių galėjo būti būtent PVM tarifo reguliavimas, kuris įtakoja vartojimą. Sumažėjęs vartojimas galėjo sumažinti infliacijos lygio didėjimą nedarbo lygiui išliekant mažesniau už 13 proc.

Pernelyg greitą augimo tempą rodo ir realiojo BVP augimo tempas. Realus BVP augimo tempo vidurkis nuo 1999-2005 m. buvo 6 proc. punktai, o 2007 m. realiojo BVP augimo tempas buvo tik 8,9 proc. Tai reiškia, kad dar didesnis infliacijos lygio padidėjimas, jei ir sumažintų nedarbo lygį dar labiau, realusis BVP vargiai ar padidėtų. Taip pat reiktų atkreipti dėmesį ir į 1 lentelę, kur yra pastebima, kad nuo 2006 m. ženkliai padidėjo PVM dalis bendrosiose biudžeto pajamose (iki 42-47 proc.). Tai parodo visuminės paklausos sukeltą infliacijos lygį, kurią sąlygojo vartojimo padidėjimas.

Kaip yra pastebima 1 pav., 2005 m. pernelyg padidėjusį vartojimą rodo PVM dalies bendrosiose pajamose augimo tempas. Padidėjęs vartojimas vidutiniu laikotarpiu, t.y. po kelerių metų, galėjo lemti infliacijos lygio didėjimą.

1 pav. PVM, nedarbo lygio, VKI lygio ir nuostolių santykio augimo tempai 2000-2008 metais

Kadangi PVM yra vartojimo mokestis, todėl jis su infliacijos lygiu yra glaudžiai susijęs. PVM dalies bendrosiose pajamose augimo tempas 2005 m. sudarė 19,6 proc., todėl toks požymis jau turėjo būti signalas dėl neįprastos Lietuvos ekonominės padėties. Nors infliacijos lygis tuo metu buvo padidėjęs tik iki 2,7 proc., tačiau yra pastebima, kad PVM augimo tempas išliko aukštesnis už bendrųjų pajamų augimo tempą. Be to, stebint nuostolių santykį galima teigti, jog 2005-2006 metai buvo patys palankiausi didinti PVM tarifą dėl vartojimo ribojimo, t.y. siekti infliacijos lygio sumažėjimo.

Vienas iš pagrindinių sprendimų, kurie galėjo padėti išvengti šalies blogos ekonominės situacijos bei išsibalansavimo ekonomikoje (kas nulemia antidarnų šalies vystymąsi), galėjo būti būtent PVM – vartojimo mokesčio – koregavimas. 2005 m. padidinus PVM buvo galima tikėtis tiek infliacijos sumažėjimo, tiek didesnių pajamų į valstybės nacionalinį biudžetą. Koks būtų poveikis dėl vartotojų elgesio – sunku numatyti, tačiau laikui bėgant ši mokesčių būtų galima koreguoti pagal ekonominę situaciją.

Laiku padidintas PVM tarifas būtų papildęs valstybės biudžetą, o papildomos lėšos vyriausybei būtų suteikusios galimybę sumažinti akcizą kurui, kai 2008 m. pradėjo kilti pasaulinė naftos kaina. Būtent tais metais buvo pastebima stagfliacija, kai kartu didėjo ir infliacijos lygis, ir nedarbo lygis.

Stebint 2008 m. padėtį, kai PVM dalies bendrosiose pajamose augimo tempas sulėtėjo, PVM tarifas turėjo būti sumažintas, kad būtų skatinamas vartojimas. Mokestis turėtų būti mažinamas kartu su akcizu kurui. Tačiau, jei laikui bėgant sumažėjusios kuro kainos turės įtakos gamybos padidėjimui, PVM bus galima padidinti dėl valstybės biudžeto papildymo ir dėl infliacijos tempų ribojimo. Taip pat dalis surinktų PVM mokesčių į biudžetą leistų dar labiau mažinti akcizą dyzelinui – kitam netiesioginiam mokesčiui. Dyzelino kaina šiuo atveju pakeistų monetarinės politikos reguliuojamą palūkanų normą ir skatintų gamybą bei investicijas.

Lietuvoje 2009 m. pradžioje padidintas PVM tarifas 1 proc. punktu galėjo lemti mažesnę vartojimą, o antrą kartą padidintas PVM tarifas dar 2 proc. punktais gali turėti neigiamų pasekmių vėliau. Neigiamą įtaką įmonėms gali turėti ne tik pats PVM tarifo padidinimas,

bet ir tai, kad šis mokestis buvo keičiamas du kartus per palyginti trumpą laiką.

Kadangi PVM mokestis jau yra padidintas, tačiau PVM mokesčio lengvatos vis dar gali pagelbėti šaliai pasiekti darnų vystymąsi.

PVM lengvatos darnaus vystymosi kontekste

Kaip teigia Čiegis (2008), ekonominė darnumo traktuotė apima pakankamo ir stabilaus ekonominio augimo reikalavimus, tokius kaip finansinio stabilumo išsaugojimas, žemi ir pastovūs infliacijos tempai, gebėjimas investuoti ir novatoriškumas. PVM tarifo padidinimas lemia kainų didėjimą, tačiau lengvatiniis PVM tarifas kai kurioms prekėms leidžia išlaikyti nepakitusias kainas, o tuo pačiu ir mažesnę infliacijos lygį. Prekėms nustačius lengvatinį PVM tarifą, būtų skatinamas vartojimas trumpuoju laikotarpiu, tačiau vidutiniu laikotarpiu turėtų įtakos infliacijos lygiui. Todėl atsižvelgus į ekonominę padėtį ir sparčiau kylantį infliacijos lygį, derėtų padidinti standartinio dydžio PVM tarifą, kad būtų ribojamas vartojimo augimas. Išlaikant stabilią ekonominę padėtį būtų galima vykdyti darnaus vystymosi politiką.

Lietuvoje šiuo metu yra taikomi dviejų dydžių lengvatiniai PVM tarifai: 5 proc. ir 9 proc. Lengvatiniis 5 procentų PVM tarifas yra taikomas vaistų ir medicinos pagalbos teikimui. Tačiau tik tiems asmenims, kuriems šių prekių įsigijimo išlaidos visiškai ar dalinai kompensuojamos Sveikatos draudimo įstatyme nustatyta tvarka. Tokio dydžio lengvatinį PVM tarifą medicinos reikmėms planuojama taikyti iki 2010 m. gruodžio mėn. 31 d.

Lengvatiniis 9 procentų PVM tarifas taikomas dviejų rūšių prekėms: knygoms (taip pat neperiodiniams informaciniais leidiniams) ir šilumos energijai gyvenamosioms patalpoms šildyti. Knygų ir neperiodinių leidinių PVM lengvatinį tarifą planuojama taikyti, kaip ir medicinos prekėms, iki 2010 m. gruodžio mėn. 31 d., o šilumos energijai iki 2010 m. rugpjūčio 31 d.

Kaip jau buvo minėta, PVM lengvatos kaip fiskalinės politikos priemonės galima pritaikyti darniam vystymuisi analizuoti. Vieną iš pagrindinių Čiegio (2008) pateiktų darnaus vystymosi modelių sudaro trys požiūriai: ekonominis, socialinis, ekologinis. Kadangi ekonominį požiūrį sudaro efektyvumas, augimas, stabilumas, tai galima teigti jog standartinis PVM pirmiausia yra priskiriamas būtent šiam požiūriui. Tačiau šis mokesčio standartinis tarifas turi įtakos ir ekologiniam požiūriui. Mažinamas PVM tarifas (arba PVM lengvatos) ne tik didina vartojimą, bet ir didina gamtos išteklių poreikį, o tuo pačiu ir taršą. Tarp šių dviejų dydžių yra pastebimas tiesioginis ryšys. Siekiant darnaus vystymosi, būtina siekti teigiamo gamybos augimo tempo gauto mainais už mažesnę išteklių panaudojimą ir taršą.

Europos Parlamento pranešime (2009) teigiama, kad socialinio teisingumo požiūriu PVM yra regresyvus – tai reiškia, kad sunkesnė našta tenka mažesnes pajamas turintiems žmonėms ir todėl po to būtina didinti socialines subsidijas. ES parlamento buvo nuspręsta leisti visoms šalims-narėms taikyti PVM lengvatas

platesnei prekių ir paslaugų grupei, tačiau ne mažesnius kaip 5 proc. tarifas. Todėl žiūrint iš darnaus vystymosi modelio požiūrio, galima teigti, jog didinant PVM tarifą išsibalansuoja ekonominė padėtis tarp asmenų, turinčių mažesnes pajamas, ir turtingųjų socialiniu požiūriu. Todėl pritaikius PVM tarifo svyravimus (lengvatas) pastebima, jog mažinant šį mokestį didėja ne tik ekonominė nauda ir ekologinė žala, bet mažėja socialinė žala mažesnes pajamas gaunantiems asmenims lyginant su turtingesniais asmenimis.

Tačiau didinant PVM tarifą (arba mažinant lengvatas), nauda gaunama tik ekologiniu požiūriu. Jei Lietuvoje būtų didinamas ne PVM tarifas, o būtų įvesti tiesioginiai progresiniai mokesčiai, galbūt nebūtų išsibalansavimo. Ekonominiu požiūriu didėtų gamybos augimo tempas (neturtingųjų asmenų skaičius viršija turtingesnių asmenų skaičių, todėl vartojimas padidėtų), socialiniu požiūriu sumažėtų našta mažesnes pajamas turintiems asmenims, ekologiniu požiūriu gautas didesnes pajamas iš turtingųjų asmenų būtų galima panaudoti aplinkos taršos mažinimui. Šiuo atveju būtų lengviau siekti subalansuoto vystymosi.

Tačiau Račas (2009) pastebi, kad PVM lengvatos šildymui socialiniu požiūriu nėra teisingos, nes jos atpigina šildymą ne tik tiems, kurie gyvena sunkiau, bet ir kitiems, gyvenantiems turtingai. Tačiau siekiant atsakyti tokios sistemos ir panaikinus PVM lengvatą, būtų teikiamos finansinės pagalbos dėl šildymo tiems, kurie sunkiau gyvena.

Kadangi PVM yra vartojimo mokestis ir jo reguliavimas turi įtakos vartotojų elgsenai, tai vartojimas turi įtakos ir gamybos apimtims. Kitais žodžiais tariant, gamybą įtakoja tiek vartotojai (lemia PVM dydis – netiesioginis mokestis), tiek mokesčiai už aplinkos taršą (tiesioginis mokestis).

Kaip teigia Čekanavičius, Semėnienė ir kt., poveikio aplinkai „kainų“ įtaka labai priklauso nuo tinkamo tarifų parinkimo: per maži mokesčiai neskatina aplinkosauginių pastangų, o per dideli bei nesubalansuoti gali prislopinti ekonomikos plėtotę arba sukelti nepageidaujamų struktūrinių ūkio pokyčių. Kad nustatyti dideli tiesioginių mokesčių tarifai neturėtų neigiamos įtakos šalies ekonomikai, PVM pagalba būtų galima surinkti daugiau pajamų į šalies biudžetą, o taip pat ir aplinkosaugai. Minėti autoriai savo straipsnyje vieną iš šalies silpnybių (pagal atliktą SSGG analizę) įvardijo institucijų nepakankamą gebėjimą diegti naujas ekonomines aplinkosaugos valdymo priemones bei jas administruoti. Todėl šiuo atveju nedidindami tiesioginiai mokesčiai turėtų būti motyvacija institucijoms siekti darnaus vystymosi, o padidintų PVM tarifų pagalba (esant pernelyg greitam BVP augimo tempui) ne tik būtų surenkama daugiau lėšų, bet ir išlaikomas tolygesnis ekonomikos vystymasis.

Kaip teigia Žičkienė ir Ruškus (2001), privačių namų savininkai buitinių atliekų kiekį mažina jas degindami ir kompostuodami. Deginamų atliekų pagalba yra šildomi būstai, o kompostuojamos atliekos yra naudojamos kaip trąšos, todėl galima teigti jog privačių namų savininkai labiau suvokia perdirbimo galimybes ir potencialiai yra pasiruošę taikyti įvairius ekologiškus atliekų tvarkymo būdus. Kita vertus, tarp daugiabučių namų gyventojų palyginus su privačių namų savininkais galbūt yra

daugiau nepasiturinčių. Todėl PVM taikomos lengvatos neįtakotų pernelyg didelio vartojimo, o tuo pačiu ir taršos lygio.

Apibendrinant galima teigti, jog privačių namų savininkams nėra taikomos lengvatos dėl šildymo, nes jų šildymo sistema autonominė, todėl jie priversti siekti atliekų perdirbimo ir neteršti aplinkos. Daugiabučių namų savininkams taikomos lengvatos neturės esminės įtakos pernelyg intensyviai vartojimui, infliacijos lygiui bei taršai, nes daugelis iš jų turi tikslą tik pragyventi. PVM lengvatų žala šaliai galbūt būtų esant pernelyg greitam gamybos augimo tempui.

Išvados

Nuo 2005 – 2006 m. pastebėjus pernelyg greitus ekonomikos pagerėjimo požymius ir nesiimant priemonių, vėliau tai galėjo turėti įtakos santykio tarp nedarbo lygio ir infliacijos lygio išsibalansavimui. Viena iš pagrindinių priemonių galėjo būti būtent PVM tarifo reguliavimas. PVM tarifo sumažinimas bent keliais procentiniais punktais būtų padidinęs gamybos augimo tempą, taip pat ir vartojimą (t.y. pagerėtų kiekybiniai šalies rodikliai), bei šalis būtų galėjusi lengviau atsižvelgti į kokybinius rezultatus (pvz., taršos, skurdo sumažinimą ir pan.).

PVM tarifo 2009 m. padidėjimas nulėmė kainų didėjimą, tačiau lengvatiniis PVM tarifas kai kurioms prekėms leidžia išlaikyti nepakitusias kainas, o tuo pačiu ir mažesnę infliacijos lygį. Prekėms nustačius lengvatinį PVM tarifą būtų skatinamas vartojimas trumpuoju laikotarpiu, tačiau vidutiniu laikotarpiu turėtų įtakos infliacijos lygiui. Todėl atsižvelgus į ekonominę padėtį ir sparčiau kylantį infliacijos lygį, derėtų padidinti standartinio dydžio PVM tarifą, kad būtų ribojamas vartojimo augimas.

Didinant PVM tarifą (arba mažinant lengvatas), nauda gaunama tik ekologiniu požiūriu. Tačiau PVM lengvatos bent jau darnaus vystymosi aspektu leidžia pasiekti norimo subalansavimo ekonomikoje (ypač šiandieninėje situacijoje). Ekonominiu požiūriu didėtų gamybos augimo tempas, socialiniu požiūriu sumažėtų našta mažesnes pajamas turintiems asmenims, ekologiniu požiūriu gautas didesnes pajamas iš turtingųjų asmenų būtų galima panaudoti aplinkos taršos mažinimui. Šiuo atveju būtų lengviau siekti subalansuoto vystymosi.

Literatūra

- Bendikienė, D. ir G. Šaparnis. (2006). Change in the Imposition of Value Added Tax in Lithuania (1994-2004). *Engeneering economics*, 2, 29-23.
- Blanchard, O. (2007). *Makroekonomika*. Tyto alba, Vilnius.
- Britanija sumažino PVM mokestį – Prancūzija ir Vokietija tam nepritaria. (2008). *ESnaujienos.lt* [Žiūrėta balandžio 12 d., 2010].
- <http://www.esnaujienos.lt/index.php?option=com_content&view=article&id=330:britanija-sumaino-pvm-mokest-pranczija-ir-vokietija-tam-nepritaria&catid=66:euras-ekonomika-ir-finansai&Itemid=125>.
- Čiegis, R. (2008). *Darnus ekonomikos vystymasis*. Šiaulių universiteto leidykla, Šiauliai.
- Čekanavičius, L., D. Semėnienė ir kt. Aplinkos apsaugos ekonominių veiksnių strategija. Lietuvos Respublikos Ūki

- ministerija [Žiūrėta balandžio 12 d., 2010], <<http://www.ukmin.lt/lt/strategija/doc/15.%20aplankos%20apsaugos%20ekonominiu%20veiksniu%20strategija.doc>>.
- HICP – all items – annual average inflation rate – Annual average rate of change in Harmonized Indices of Consumer Prices (HICPs). (2009). *Eurostat*. [Žiūrėta balandžio 12 d., 2010], <<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&language=en&pcode=tsieb060&tableSelection=1&footnote=s=yes&labeling=labels&plugin=1>>.
- Lietuvos Respublikos pridėtinės vertės mokesčio įstatymas (2009). *Lietuvos Respublikos Seimas*. Nr. IX-751. [Žiūrėta balandžio 12 d., 2010], <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=350715>.
- Real growth rate – Growth rate of GDP volume – percentage change on previous year. (2009). *Eurostat*. [Žiūrėta balandžio 12 d., 2010], <<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tsieb020>>.
- Padaugės sričių, kuriose valstybės galės taikyti PVM lengvatas. (2009). *Europos parlamento pranešimas*. [Žiūrėta balandžio 12 d., 2010], <http://www.europarl.europa.eu/news/expert/infopress_page/044-49872-047-02-08-907-20090218IPR49869-16-02-2009-2009-false/default_lt.htm>.
- Račas, A. (2009). PVM lengvata šildymui: koalicijos negalios požymis. [Žiūrėta balandžio 12 d., 2010], <<http://racas.lt/pvm-lengvata-sildymui-koalicijos-negalios-pozymis/>>.
- Unemployment rate by gender - %. (2009). *Eurostat*. [Žiūrėta balandžio 12 d., 2010], <<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tsiem110&plugin=0>>.
- Valstybės biudžeto vykdymo duomenys. (2009). *Lietuvos Respublikos Ūkio ministerija*. [Žiūrėta balandžio 12 d., 2010], <http://www.finmin.lt/web/finmin/auktualus_duomenys/biudzeto_pajamos_valstybes_biudzetas>.
- VAT – Value Added Tax. (2005). *BBC*. [Žiūrėta balandžio 12 d., 2010], <<http://www.bbc.co.uk/dna/h2g2/A4803040>>.
- Žičkienė, S., J. Ruškus. (2001). Individualaus buitinių atliekų tvarkymo modeliai: apklausos raštu duomenys. *Aplinkos tyrimai, inžinerija ir vadyba*, 4, 29-19. [Žiūrėta balandžio 12 d., 2010], <<http://www1.apini.lt/includes/getfile.php?id=350>>.

VALUE ADDED TAX ANALYSIS OF LITHUANIA IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Summary

Value Added Tax (hereinafter - VAT) is a usage tax. In Lithuania this tax was introduced in 1994, and had been 18 percent tariff rate remained 2009. During the fourth quarter of 2008 the global recession also affected Lithuania. In order to improve the economic situation the measures of fiscal policy were taken. The reform of taxes had to be one of the basic

measures of the Government of the Republic of Lithuania and its aim was to increase taxes. Value added tax (VAT) forms the largest part of the budget, consequently, from 1 January, 2009 VAT was raised from 18 percent up to 19 percent, and from 1 September to 21 percent. As VAT is usage tax, the amount of the adjustment control inflation rate and unemployment rate. Inflation rate and unemployment rate changes in the period of 1999 – 2008 are analyzed in this article. According to the dynamic of these two indicators, it was noticed that VAT rate should be changed. From macroeconomic theory it is knowing that inflation rate grows when unemployment rate decreases and vice versa. But in this article it was noticed that these two macroeconomic indicators were decreasing simultaneously. However increased VAT rate on time, maybe it would have been possible to keep a low unemployment rate when inflation rate started to increase. Also, maybe at that time it would have been possible to reduce stagflation rate when oil prices in the world started to increase in 2008. VAT is one of fiscal policy criterion which has impact on economy. Economic sphere is one of the sustainable development elements. Sustainable development is made up by three spheres: economic, social and environmental. Low VAT rate reduces unemployment rate in short term but high VAT rate reduces inflation rate in medium term. So, VAT rate for sustainable development is needed change on time.

This article shows that Lithuania did not increase the VAT rate to 21 percent because it increases all creating an unbalanced economy, adversely affecting both the production level, as a whole and macroeconomics. Sustainable development implies that should be equal attention to economic, social and environmental area of the country to develop harmoniously. However, a VAT increase shows that the recession is a period of sustainable development neglected.

VAT rate increase initially due to price increases, but price level and then tends to decline as a recession in the country and smaller Consumer incomes fall on the higher prices of goods consumption. So increasing unemployment and the rate of production growth should be to incentive fiscal policies, namely reduction of tax rates, especially VAT. The standard VAT rate is available only to certain goods and services. However, Lithuania has made reduced VAT rates. As the sustainable development, the VAT rate increase during a recession creating an unbalanced relationship between the three areas: economic, social and environmental. However reduced rate of VAT on some goods may be maintained prices are unchanged, and thus lower inflation. Goods the imposition of a reduced VAT rate to stimulate consumption in the short period, but over the medium term would affect for inflation level. Therefore, taking into account the economic situation and growing inflation should increase standard size rate of VAT tariff.

VAT tariff size has influence not only to economy but helps to avoid an environmental and economic shocks, for example, air pollution, too high inflation rate and other problems, i.e. maintaining a stable economic situation to pursue sustainable development policies.

KEYWORDS: value-added tax, sustainable development, inflation rate, GDP, unemployment, loss ratio.

Aidas Dilius. Mokslinis laipsnis – Šiaulių universiteto Socialinių mokslų fakulteto Ekonomikos katedros bakalaurlantis. Mokslinių interesų sritys: makroekonomika, mokesčiai ir apmokestinimas. El. paštas aidasdilius@gmail.com.

Roberta Kareivaite. Mokslinis laipsnis – Vytauto Didžiojo universiteto, Ekonomikos ir vadybos fakulteto, Ekonomikos katedros doktorantė. Darbovietė: Šiaulių universiteto Socialinių mokslų fakulteto Ekonomikos katedros dėstytoja. Mokslinių interesų sritys: darnus ekonomikos vystimasis, regionų ekonomika. El. paštas kareivaite.roberta@gmail.com.